

ЗАПОБІГАННЯ КСЕНОФОБІЇ ТА РАСОВО-ЕТНІЧНІЙ НЕТЕРПИМОСТІ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

О. А. Малиновська, А. М. Авчухова

УДК 323.14

Постановка проблеми. Етнічна розмаїтість населення, що є результатом інтенсифікації міжнародних міграцій у глобальному масштабі, призводить до низки викликів і загроз суспільному миру та безпеці, найнебезпечніші серед яких – ксенофобія та расизм. Вони, у свою чергу, можуть спричинити прояви екстремізму та насильства, порушень індивідуальних та колективних прав людини, підриву принципів демократії. Тому запобігання расово-етнічній нетерпимості, забезпечення толерантності суспільства привертає дедалі більшу увагу урядів, громадськості, міжнародних організацій.

Урізноманітнення етнічної структури населення України під впливом міжнародної міграції та пов'язані з цим виклики досліджували українські етнологи, демографи, політологи, спеціалісти у сфері міграції, зокрема, В. Євтух, І. Курас, В. Наулко, О. Позняк, В. Трощинський, О. Шультга та ін.

Метою цієї статті є аналіз проблеми міжетнічної толерантності, ставлення українського суспільства до мігрантів у контексті суспільної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Толерантність, як це визначається у прийнятій 1995 року державами – членами ЮНЕСКО Декларації принци-

пів толерантності, – це, по-перше, повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності; по-друге, політична й правова потреба, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Таким чином, рівень міжетнічної толерантності оцінюється у двох вимірах: психологічному (як готовність до зближення чи, навпаки, до відсторонення людей іншої національності; політичному (як дія або здійснювана через закон і традицію суспільна норма). Відповідно, досягнення толерантності передбачає широку виховну, освітню та інформаційну діяльність, а також постійну законодавчу роботу, жорсткий контроль за правозастосуванням норм, спрямованих проти етно-расової дискримінації. Така

Малиновська Олена Анатоліївна – доктор наук з державного управління, завідувач відділу Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Авчухова Анна Миколаївна – головний консультант Національного інституту проблем міжнародної безпеки

діяльність перебуває у центрі уваги європейських структур. За даними соціологічного Євробарометру, 15% мешканців країн Європи скаржилися на те, що зазнали дискримінації, а 29% стали свідками дискримінаційних дій.

Закономірно, що 1993 р. на першій зустрічі голів держав **Ради Європи** було затверджено Декларацію та розроблено план дій проти расизму та ксенофобії. На його виконання створено Європейську комісію проти расизму та інтолерантності (ECRI), яка систематично здійснює моніторинг ситуації в окремих країнах і готує звіти за його результатами, розробляє політичні рекомендації для національних урядів та регіону загалом. Серед базових рекомендацій Комісії – розробка на національному рівні комплексного плану дій проти дискримінації; удосконалення антидискримінаційного законодавства; створення незалежних та ефективних органів контролю за його виконанням; активна співпраця зі ЗМІ та неурядовим сектором у здійсненні широких освітніх та рекламних кампаній під гаслом «Всі різні – всі рівні».

Запобігання дискримінації належить до пріоритетів **Європейського Союзу**. Відповідно до статті 13, доданої до Амстердамської угоди про створення ЄС (набула чинності 1999 р.), протидія дискримінації на основі статі, расової, етнічної, релігійної належності, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації є сферою спільних дій і предметом законодавчого регулювання на рівні Євросоюзу.

2000 р. Європейська Рада прийняла Директиву проти расової дискримінації. Цей документ містить: визначення як прямої, так і непрямої дискримінації; порядок, за яким доведення у цивільному процесі з дискримінації покладалося на відповідача; дозвіл «позитивної діяльності», власне позитивної дискримінації з метою забезпечення не формальної, а реальної рівності; можливість скаржитися на дискримінацію в адміністративному чи судовому порядку, покарання за дискримінаційні дії.

Спільне законодавство ЄС містить кримінальну відповідальність за ксенофобські та расистські акти, заборону розповсюдження висловлювань, що розпалюють ненависть через телевізійні канали тощо.

Країни-члени повинні були імплементувати ці положення до національного законодавства до 2003 р. (для нових членів ЄС цей термін було продовжено). Вони також мали розробити Національні плани запобігання расизму та ксенофобії, створити спеціальні органи, уповноважені забезпечувати захист від дискримінації та надавати допомогу потерпілим.

Запроваджено постійний моніторинг ситуації у країнах-членах за допомогою інформаційної мережі (RAXEN), що об'єднує фокусні організації в кожній країні ЄС. На союзному рівні аналізує інформацію та готує пропозиції спеціальне Агентство з фундаментальних прав (FRA), створене 2007 р. (є спадкоємцем Європейського моніторингового центру з расизму та ксенофобії, що діяв з 1997 р.).

Запобігання расизму та ксенофобії є також одним з пріоритетів спільної політики ЄС щодо міграції як важлива складова інтеграції мігрантів. Відповідні питання знайшли детальне висвітлення у програмах формування європейського міграційного простору, прийнятих у Тампере (на 1999 – 2004 рр.) та Гаазі (на 2004 – 2009 рр.), а також у проекті нової Стокгольмської програми на наступні п'ять років, яка була затверджена наприкінці 2009 року. Крім іншого, Стокгольмська програма передбачає прийняття оновленої директиви ЄС проти дискримінації, проект якої запропонувала Єврокомісія на початку 2009 року. Якщо чинна Директива 2000 р. передовсім спрямовувалася проти дискримінації на основі расової належності, нині планується розширити стандарти захисту на всі інші можливі підстави порушення прав (вік, стан здоров'я, релігійна належність, сексуальна орієнтація тощо), дати визначення дискримінації, що викликана комплексом підстав (наприклад, певної етнічної належності і водночас статі, віку чи сексуальної орієнтації), а також посилити спільні стандарти захисту від дискримінації.

Проблема запобігання расизму та ксенофобії все частіше порушується також в **Україні**, де поліетнічність населення зростає шляхом поповнення представниками незвичних етносів та культур через залучення Української держави до глобальних міграційних процесів. Актуальність цього завдання тим гостріша, що негативні тенденції у відповідній сфері останнім часом посилюються. Так, щорічний моніторинг гро-

Зведені індекси національної дистанційованості

Національна дистанційованість населення України від	Індекс національної дистанційованості (шкала 1 – 7 балів)										
	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2008
азербайджанців							5,8	5,8	5,7	5,8	5,7
американців*	4,4	4,6	4,7	4,8	4,8	4,9	5,4	5,5	5,4	5,7	5,6
арабів							6,1	6,1	6,0	6,1	6,1
афганців							6,2	6,2	6,1	6,1	6,1
білорусів*	2,7	2,6	2,5	2,4	2,8	2,7	4,2	4,1	3,9	4,1	3,9
грузинів*	4,9	5,0	5,1	5,0	5,4	5,3	5,4	5,5	5,4	5,5	5,4
євреїв*	3,8	3,8	3,9	3,8	3,9	3,9	5,1	5,1	5,0	5,2	5,0
китайців							5,9	5,9	5,8	5,9	5,9
кримських татар*	4,6	4,8	4,8	4,9	4,9	5,0	5,6	5,5	5,4	5,5	5,4
молдаван	4,6	4,7	4,8	4,8	5,1	5,1	5,3	5,2	5,1	5,4	5,2
афроамериканців							6,0	5,9	5,9	5,9	6,0
німців*	4,5	4,6	4,8	4,7	4,8	4,9	5,2	5,2	5,1	5,3	5,2
поляків*	4,4	4,5	4,6	4,5	4,8	4,9	5,0	5,0	4,8	5,0	4,8
росіян	2,3	2,1	2,0	1,9	2,3	2,2	3,3	3,1	3,1	3,2	3,0
румун*	4,7	4,9	4,9	4,9	5,2	5,2	5,4	5,4	5,1	5,3	5,2
сербів	4,8	5,0	5,1	5,1	5,4	5,4					
словаків	4,6	4,8	4,8	4,8	5,0	5,0	5,1	5,1	4,9	5,1	4,9
турків	4,9	5,2	5,3	5,4	5,6	5,6	5,9	5,9	5,7	5,8	5,8
угорців*	4,6	4,8	4,9	4,8	5,1	5,1	5,4	5,4	5,1	5,3	5,1
українців	1,8	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	2,4	2,2	2,2	2,1	2,1
українців, які мешкають в інших країнах			3,9	3,8	4,0	4,1	3,5	3,4	3,1	3,2	3,0
циган*	5,1	5,3	5,4	5,5	5,6	5,7	6,0	6,1	6,0	6,1	6,0
чехів							5,3	5,3	5,1	5,3	5,2
чеченців						6,1	6,3	6,4	6,4	6,3	6,3
Інтегральний індекс національної дистанційованості за 10-ма національностями позначеними «*»	4,4	4,5	4,6	4,5	4,7	4,8	5,3	5,3	5,1	5,3	5,2

мадської думки, який проводить Інститут соціології НАНУ, свідчить про погіршення ставлення громадян України до людей інших національностей. Вимірювання із застосування шкали Богардуса [Національна дистанція визначається за семибальною шкалою за відповідями респондентів на запитання щодо готовності допустити представників тієї чи іншої національності як членів сім'ї (1 бал), близьких друзів (2 бали), сусідів (3), колег по роботі (4), мешканців України (5), відвідувачів України (6), або ж не допускати їх в Україну (7 балів)] доводять, що впродовж 1992 – 2008 рр. істотно зросла ди-

станційованість мешканців України практично від усіх національностей (табл. 1) [1].

Відповідно до індексів національної дистанційованості, населення України ставиться *толерантно* (менше 4 балів за семибальною шкалою), тобто готове допустити як членів родини, близьких друзів, сусідів лише етнічних росіян, білорусів, а також закордонних українців. Згоду прийняти як колег, мешканців країни (4 – 5 балів) респонденти продемонстрували до поляків та словаків, ставлення до яких можна охарактеризувати як *відособленість*. Однак щодо

Рівні національної дистанційованості

Толерантність (до 4)	Відособленість (від 4 до 5)	Ізольованість (від 5 до 6)	Ксенофобія (понад 6)
українці, росіяни, білоруси, закордонні українці	словаки, поляки	євреї, німці, румуни, угорці, чехи, молдавани, грузини, кримські татари, американці, азербайджанці, турки, китайці, афроамериканці, цигани	араби, афганці, чеченці

більшості національностей індекс дистанційованості перебував у діапазоні 5 – 6 балів, що можна вважати показником *ізольованості*, небажання бачити представників відповідних етнічних груп серед співгромадян, згода допускати їх лише як відвідувачів країни.

Крайній ступінь дистанційованості – *ксенофобія*, коли індекс перевищує 6 балів. За даними моніторингу, арабам, афганцям, чеченцям респонденти ладні заборонити навіть в'їзд в Україну (табл. 2).

За даними моніторингу, за час спостереження питома вага психологічно відкритих (толерантних) людей знизилася більш як утричі. Близько половини населення наразі становлять люди з ізоляціоністськими настановами. Особливе занепокоєння викликає розростання ксенофобських настроїв: кількість їх носіїв зросла в чотири рази. Такі настрої, на жаль, обумовлюють відповідні дії. Упродовж останніх років кількість злочинів, через які постраждали іноземні громадяни, збільшилася вдвічі – з 604 у 2002 році до 1178 у 2007 р., з яких 63,5% (749 злочинів) було вчинено щодо громадян держав СНД, 36,4% (429 злочинів) стосовно іноземців з інших країн, у т. ч. 25 злочинів було здійсне-

но щодо африканців. Упродовж 2008 р. стосовно іноземних громадян учинено 576 протиправних діянь. За перше півріччя 2009 р. – 396, 61,3% (243 злочини) із яких розкрито, у т. ч. 13 з 16 умисних убивств, 16 тяжких тілесних ушкоджень, 5 з 8 середньої тяжкості тілесних ушкоджень, 17 з 27 хуліганських дій [2].

Виділити серед цих злочинів ті, які здійснено на ґрунті ненависті, неможливо, оскільки до недавнього часу така статистика не велася. Однак Конгрес національних громад України відстежує саме такі випадки. За даними моніторингу цієї організації, від нападів, які здійснюються переважно молодиками зі скінхедських та неонацистських організацій, постраждало у 2007 р. 88 осіб, 2008 р. – 83, у першому півріччі 2009 р. – 23 особи (табл. 3) [3].

Якщо 2005 р. міжнародні експерти вважали, що рівень ксенофобії в Україні нижчий, ніж в інших державах Центральної та Східної Європи, набагато нижчий, ніж в Росії, то 2007 р. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ECRI) у своїй третій доповіді по Україні відзначила, що іноземні студенти з країн Азії та Африки зазнають расистських нападів як на території студентських містечок, так і поза

Таблиця 3

Дані Конгресу національних громад України щодо жертв нападів на ґрунті ненависті, осіб

	2006	2007	2008	2009 (перше півріччя)
I кв.	1	25, у т. ч. 2 вбито	47, у т. ч. 2 вбито	13, у т. ч. 1 убитий (спірний випадок)
II кв.	5	20, у т. ч. 3 вбито	11, у т. ч. 2 вбито	10
III кв.	2	25	19	
IV кв.	6, у т. ч. 2 вбито	18, у т. ч. 1 убитий	6	
Усього	14, у т. ч. 2 вбито	88, у т. ч. 6 вбито	83, у т. ч. 4 вбито	23, у т. ч. 1 убитий

ними, проте здебільшого не звертаються до міліції, побоюючись помсти [4]. 2008 р. авторитетна міжнародна правозахисна організація Міжнародна амністія у спеціальній доповіді, присвяченій Україні, відзначила зростання кількості нападів на людей за расовими, етнічними чи релігійними ознаками, а також те, що держава не забезпечує всім особам, які мешкають на її території, право на життя в умовах недискримінації [5]. На думку Міжнародної амністії, представники уряду не розуміють природу расової дискримінації та серйозність цієї проблеми в Україні. Посольства США і Франції в Україні розмістили на своїх сайтах попередження для тих громадян, які подорожують в Україну, про небезпеку нападів на расистському ґрунті [6, 136].

Це, звичайно, є вкрай негативним для міжнародного іміджу України, може мати прикрі не лише політичні, а й економічні наслідки, як то: скорочення прибуття іноземних студентів (лише упродовж 2006 р. від іноземних студентів навчальні заклади України отримали півмільярда гривень або 73 млн. євро) і туристів, зокрема на Євро-2012, з чим пов'язують надії на значні іноземні інвестиції.

Аналіз протиправних дій, спрямованих проти чужонаціонального населення, дає змогу виділити кілька їх форм. Зокрема, фіксується таке негативне явище, як *профайлінг*, що, за визначенням в рекомендаціях Європейської комісії проти расизму і нетерпимості, є безпідставним використанням правоохоронними органами таких ознак, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство або національне чи етнічне походження при контролі, стеженні або розслідуванні [7, 28]. Тобто йдеться про перевірку документів, затримання співробітниками міліції, опитування, збір інформації за ознаками «характерної» зовнішності. Расовий профайлінг не може класифікуватися інакше, як брутальне порушення прав людини та прояв ксенофобії. У законодавстві України є достатньо норм, які прямо чи опосередковано забороняють практику расового профайлінгу. Наприклад, згідно зі ст. 5 Закону України «Про міліцію», міліція «поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань». Разом з тим практика

«вибіркового підозрювання» осіб з відмітною зовнішністю є поширеною. За даними харківських соціологів, серед людей, доправлених до службових приміщень міліції міського метрополітену, мали «характерну зовнішність» 14%, тоді як іноземці, які мешкають у Харкові, становлять лише 2% населення, причому більшість належить до слов'янських етносів [8, 178]. Опитування, проведене Харківською правозахисною групою серед іноземних студентів, продемонструвало, що з 68 респондентів лише двох ніколи не спиняла міліція, 34 студенти визнали, що мусили відкуповуватися (дарувати пиво чи якісь речі). Тобто йдеться вже не лише про профайлінг, а його поєднання з корупцією і прямим криміналом [9].

Наступна форма ксенофобії, що є в Україні, це «мова ворожнечі», тобто агресивні публічні висловлювання політиків чи ЗМІ, які можуть негативно впливати на суспільство, породжуючи небажані стереотипи та упередження. За визначенням Міжнародної амністії, мова ворожнечі – це будь-яке висловлювання з елементами заперечення принципу рівноправності людей. В ній ієрархічно зіставляються групи людей, а окремі особистості оцінюються залежно від їх належності до певної групи на основі упереджених уявлень про начебто об'єктивні та сутнісні відмінності культур, релігій, рас, етносів тощо [7, 34].

Випадки використання у повідомленнях ЗМІ ксенофобських висловів, на жаль, непоодинокі. Нормою повідомлень про кримінальні діяння є некоректне згадування етнічної належності злочинців як прямо («татари», «цигани», «грузини» та ін.), так і завуальовано («вихідці з Кавказу»). Такі вислови не лише формують негативний образ конкретної етнічної спільноти як злочинної, кримінальної, посилюють нездорові міжетнічні стосунки, а й використовуються для провокацій прибічниками неонацистських та націоналістичних угруповань. Суцільна «мова ворожнечі» панує в матеріалах з міграційних питань, особливо нелегальної міграції. Згідно з інформацією ЗМІ, вона постійно зростає, призводить до погіршення криміногенної обстановки та розповсюдження екзотичних захворювань. Такі та подібні твердження ніколи не супроводжуються доказами, понад те, суперечать офіційній статистиці правоохоронців та прикордонників, яка свідчить, що завдяки посиленню візового, прикордонного,

імміграційного контролю потік нелегалів в Україну зменшився, серед них переважають громадяни СНД, насамперед Молдови та Російської Федерації.

Низький рівень професіоналізму та загальної культури авторів призводить до того, що вихованню мігрантофобії інколи сприяють навіть матеріали, цілком коректні за формою. Наприклад, непоодинокі згадування того, що, за даними ООН, Україна належить до п'ятірки країн світу з найбільшою кількістю іммігрантів. Тиражуючи цю інформацію, журналісти, звичайно, не задумуються і не доносять до аудиторії, що мігрант – це особа, яка проживає не в тій країні, де народилася, і що мільйони мігрантів в Україні прибули сюди з інших радянських республік ще в роки існування єдиної держави (тобто як внутрішні мігранти). Понад те, в деяких публікаціях ці ООНівські млн. мігрантів в Україні легко перетворюються на нелегальних мігрантів, що суперечить не лише всім можливим джерелам даних, а й здоровому глузду, однак цілком може справити враження на читача, який спеціальною інформацією не володіє.

Якщо цифри чи твердження належать відомим людям, політикам, посадовцям, засоби масової інформації ставляться до них взагалі не критично, подають їх у такому вигляді, який межує із забороненою законом пропагандою нетерпимості. ЗМІ, звичайно, не можуть нести відповідальність за політичну культуру таких авторів, однак їх професійним обов'язком є подача належної інформації.

Крайньою формою ксенофобії є *насильство на ґрунті ненависті*. Воно пов'язується з екстремістськими групами та організаціями, насамперед скінхедами. Цей рух виокремився із середовища футбольних фанатів у 1960-ті роки у Великобританії, в Росії з'явився наприкінці 1990-х рр. і швидко сформувався за фінансової підтримки ультраправих політичних сил в організований неонацистський рух. В Україні він став помітним в останні п'ять років. За даними МВС, найчисельніші групи скінхедів зафіксовано в Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та Автономній Республіці Крим. На обліку столичної міліції перебувають близько п'ятисот осіб віком 14 – 27 років (понад 30 з них мають судимість), які зараховують себе до скінхедів [10].

Зазвичай це групи по 20 – 50 осіб без чіткої організаційної структури, можуть об'єднуватися для свідомого виконання яких-небудь дій, після чого розпадатися до наступної акції. Однак, на думку експертів, вуличне насильство поступово організовується, що значно підвищує його небезпеку.

Найсерйознішою організацією ксенофобського спрямування, що має політичні амбіції, є нині «Патріот України». Вона проводила марші зі смолоскипами у Києві та Харкові під ксенофобськими та расистськими гаслами, акції протесту проти запровадження у школах факультативу з толерантності, організувала пікети біля гуртожитків іноземних студентів начебто для запобігання злочинності іноземців, а насправді з метою створення для них нестерпної атмосфери. Найбільша Харківська філія «Патріоту України» налічує до 150 осіб, філії є в десятиці міст [11].

Близькою за ідеологією і партнером «Патріоту України» по багатьох акціях є Українська націонал-трудова партія (УНТП), в основі ідеології якої антисемітизм і расова нетерпимість. Провину за більшість негараздів в країні УНТП покладає на мігрантів. Її лідери виступають проти всіх видів міграції в Україну під гаслом «немає міграції – немає проблеми».

Серед організацій, ідеологія яких містить расистські положення, можна назвати також «РІД» (Революція і держава). Вона виступає за тимчасове перебування всіх іноземців в Україні, заборону міжетнічних шлюбів тощо. Сайт організації містить значну кількість матеріалів антиіммігрантської, антисемітської спрямованості.

Ксенофобські позиції сповідує Соціал-патріотична асамблея слов'ян «СПАС», яка закликає до національно-визвольної боротьби за повернення слов'ян до влади в Україні. Асамблея спеціалізується на проведенні скандальних акцій, і, за деякими даними, навіть намагалася створити бойову організацію «Чорну сотню».

Організації, так би мовити, традиційного націоналізму (УНА-УНСО, ВО «Свобода» тощо), як правило, відмежовуються від радикальних рухів, усвідомлюючи наслідки расизму і ксенофобії для свого іміджу. Більше того, неодноразово їхні керівники висловлювали

припущення, що сумнівні організації типу «Патріот України» насправді створюються і фінансуються задля дискредитації націоналістичного руху. Разом з тим на форумах сайтів цих організацій трапляються цілком ксенофобські, антиіммігрантські висловлювання. Ці організації виступають за жорсткий імміграційний режим, поновлення графі «національність» у паспорті тощо.

Хоча такі організації нечисленні і порівняно не впливові, проте можуть розвиватися і зростати на тлі загальної інтолерантності українського суспільства, низького рівня політкоректності у сфері міжетнічного спілкування (навіть на рівні деяких політиків і посадовців). У зв'язку з цим правоохоронні органи беруть під контроль агресивне середовище. У Департаменті карного розшуку МВС України створено відділ з розслідування етнічних злочинів, аналогічні підрозділи існують в управліннях внутрішніх справ Києва, Дніпропетровської, Львівської, Луганської, Одеської, Харківської областей. У структурі Служби безпеки України створено підрозділ з виявлення та припинення діяльності, спрямованої на розпалювання расової та національної ворожнечі. У Міністерстві закордонних справ запроваджено посаду Посла зі спеціальних доручень з питань протидії расизму та ксенофобії. При Державному комітеті України у справах національностей та релігій працює міжвідомча група, покликана відстежувати проблему та готувати пропозиції для її вирішення. З лютого 2009 р. до міліцейської статистики введено спеціальний облік злочинів на ґрунті етно-расової ненависті. Міністерство освіти започаткувало факультативний шкільний курс, який має знайомити учнів з різноманіттям культур і релігій. Київська міська адміністрація розпочала рекламну кампанію під гаслом «Україна без расизму». Верховна Рада України прийняла у першому читанні (березень 2009 р.) законопроект, який передбачає значне збільшення покарань за злочини на ґрунті етно-расової ненависті.

Активна діяльність держави, безумовно, сприяла тому, що показники етнічної злочинності поступово почали зменшуватися. Разом з тим вона спрямована насамперед на наслідки негативних процесів у суспільстві, а не на їх глибинні причини. Злочини на ґрунті ненависті не викорінені, до того ж, високим залишається рівень їх латентності. Не вільні від

ксенофобії деякі політики, державні службовці, правоохоронці, преса. Мігрантофобія набула організаційного оформлення в низці екстремістських груп і партій, поширюється через Інтернет. Значною мірою це пов'язано зі зволіканням щодо концептуального визначення міграційної політики України, багаторічним акцентуванням проблеми нелегальної міграції за неуваги до питання інтеграції мігрантів в українське суспільство, ігнорування новоутворених внаслідок міграції етнічних груп при розробці етнополітики держави (у висунутому на громадське обговорення проекті Концепції етнополітики України про іммігрантські меншини навіть не згадують). За таких умов суспільство фактично є дезінформованим і дезорієнтованим щодо закономірностей розвитку міграційних процесів, державних інтересів України у сфері міграції, адже відповідно до Стратегії демографічного розвитку (2006), для збереження чисельності населення Україна потребує 300 тис. іммігрантів на рік.

Висновки та рекомендації. Нейтралізація основних чинників міжетнічного напруження, утвердження високого рівня толерантності в українському суспільстві потребують постійних цілеспрямованих зусиль з боку держави. Насамперед маємо удосконалити законодавство України щодо протидії расизму та ксенофобії, розкриття та покарання злочинів на ґрунті ненависті, внести необхідні доповнення до Кримінального та Адміністративного кодексів. Варто також підвищити рівень і розширити повноваження міжвідомчої групи з питань запобігання ксенофобії та расизму при Державному комітеті України у справах національностей та релігій. У проектах Концепції державної міграційної політики та державної етнополітики необхідно врахувати урізноманітнення етнічного складу населення в результаті міграції як загальносвітової тенденції.

Разом з тим будь-яке удосконалення правових норм недостатнє без належного їх виконання. Необхідно посилити контроль за правозастосуванням законів щодо дискримінації, нетерпимості та насильства на ґрунті расової й етнічної належності, особливу увагу приділяти діяльності груп екстремістської спрямованості. Такий контроль має поширюватися й на особливий склад правоохоронних органів, з яким потрібно проводити систематичну освітньо-виховну роботу. Передумовою успішних дій держави

щодо запобігання ксенофобії може бути запровадження належного моніторингу проявів нетолерантності на етно-расовому ґрунті у співпраці з неурядовими організаціями. Саме громадські організації національних меншин, громади мігрантів мають стати основними партнерами держави у забезпеченні толерантних міжетнічних стосунків.

Важливими інструментами забезпечення міжетнічного миру та злагоди є освіта, інформація та реклама. Необхідно засобами державної політики у сфері культури сприяти культурному розмаїттю, переконувати суспільство у перевагах культурної багатоманітності; через систему шкільної освіти цілеспрямовано доносити до учнів знання щодо культури інших народів, виховувати толерантність, повагу, солідарність до представників інших расових та етнічних груп; забезпечити позитивний вплив засобів масової інформації на утвердження в суспільстві об'єднувальних цінностей, побудованих на пріоритеті громадянських засад і прав людини; збільшити обсяги соціальної реклами, спрямованої на популяризацію ідей толерантності та міжетнічного взаєморозуміння.

Джерела

1. *Українське суспільство 1992 – 2008: Соціологічний моніторинг* / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – 543 с.
2. *Прес-служба Держкомнацрелігій*. Інформація про стан Плану заходів щодо протидії ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві на 2008 – 2009 роки, за другий квартал 2009 року. – http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=A482F2583630D97078F948E8DF2E7B69?art_id=132872&cat_id=132345&search_param=%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B1%D0%B8&searchPublishing=1

3. *Конгрес* национальных общин Украины. Статистика сообщений о жертвах нападений на почве ненависти в Украине, 2006 – 2009 гг. – <http://www.kngu.org/Antisemitism-2009/statistika%20napad%202006-2009.html>

4. *Європейська* комісія проти расизму та нетерпимості. Третя доповідь по Україні. Прийнята 29 червня 2007 року. – <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-III-2008-4-UKR.pdf>

5. *Ukraine: Government must act to stop racial discrimination* / Amnesy International. – July 2008. – Index: EUR50/005/2008

6. *Права людини в Україні – 2008: Доповідь правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини*. – Харків: Права людини, 2009. – С.136.

7. *Попередження* проявів ксенофобії в полікультурному суспільстві: Практичний посібник для державних службовців та працівників правоохоронних органів. – К.: «Чіріклі», 2009. – С. 28 – 34.

8. *Чумак Ю.* Поширення мігрантофобії на Слобожанщині: нові виклики // Україна в Європейській та Євразійській міграційних системах: регіональні аспекти: Зб. матеріалів міжнар. наук. конф., 23 березня 2009 р., м. Харків / За заг. ред. О. С. Власюка. – К.: ВД «Стилос», 2009. – С. 178.

9. *Кобзарь Г.* Многие люди думают, что это нормально. – <http://www.khpg.org/index.php?id=1215648060>

10. *Мартиненко О.* Расизм та ксенофобія в Україні – нові виклики у сфері захисту прав людини. – <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/114079>

11. *Кобзін Д., Черноусов А.* Нетолерантна діяльність та організації в Україні: результати соціологічного дослідження / Харківський ін-т соціальних досліджень, МВС України. – <http://khpg.org.ua/index.php&id=1233952914>